

"אדוני וידידי הרש"י עגנון, סלח נא להעזתי"

ברכה דלמצקי־פישלר

הקטע השני נכתב ב"מוצש"ק אור לה' בשבט תשכ"ד והוא מדבר בעדו ובעד מחברו:

אדוני הנכבד וידידי היקר כש"ת רש"י עגנון שליט"א [...] בלמדי משניות, ביחוד כלאים, פאה, עירובין, חולין, כלים, אהלות ומקוואות מרגיש אני בצורך של משנה מצוירת, כי כל הבאורים והפירושים אינם מסבירים די. יש לנו ב"ה ארכיולוגים לרוב, אבל אין אף ארכיולוג תלמודי אחד. כשאחד מהם נזקק למקור בספרות חז"ל בולטת ע"הות [עם הארצות] שלו. המעט שאפשר עוד היום לפרש על יסוד חפצי־שימוש ערביים הולך ואבד [!] לעינינו עם המודרניזציה החודרת לכפר הערבי ולמחנה הַבְּיָדוּי. [...] לו הייתי אני פרופ' הַרְבֵּסְט שלך הייתי מושיב דוקטוראנד אחד על מכשירי החקלאות, השני על עגלה ורתמת בקר, סוס, חמור וגמל, השלישי על המטבח ותנור האפייה ומכשיריהם. בקיצור חסרה לנו משנה עם ציורים מדעיים. מצוי הנך אצל פרופסורים ומו"לים שלא על מנת רוחים ואולי תעיר תשומת לבם להצעת. [...] מסופקני אם יביאו לפני חכמי התלמוד שבדורנו עגלה מימי המשנה אם יכירו אחד מחלקיה וכליה. [...] תאמר בודאי: שוטה זה אינו דואג דאגת הכלל – הערבים העומדים לכלותנו – ולא דאגת הושט שלו, אשר פרוסת לחם עם קרומה עלולים לסתמו, ודואג למשנה מצוירת על יסוד ארכיולוגיה, אבל כבר אמר אחד החכמים: אפילו בשעת מיתה תורה.

ראוי להוסיף שדרישתו של ברור לביאור ולאיוור לא נעצרה בטקסט קדום פְּמִשְנָה, ורוב מאמריו על עגנון הם למעשה ראשית מעֵנָה "על הצורך במבואות היסטוריים וגאוגרפיים לכתבי עגנון" (יובל שי, תשי"ח). כחמש שנים אחרי מותו של עגנון (ביום י"א בשבט תשל"ה) כתב ברור לאמונה ירון בדם לבו: "מהערתי" תראי שצדקתי בדרישתך זה ימים רבים, בעוד חייו של המנוח, שיש צורך בפירושים לחיבוריו. נשכחו הרבה ביטויים לקוחים מידידי, הרבה פולקלור ויש דברי חז"ל נדירים, שאפילו ת"ח אינם זוכרים אותם, והוא לא ציטט מקורם. [...] אם לא תדאגי בעוד מועד יישארו דברי עגנון רבים חידה לדורות".

1. ברור מכוון למאמרו "הערה על הלבנה הלייפציגאית של עגנון", מאזנים מ.

מכתבי א"י בְּרוך ועלה ההגהה המובאים כאן שמורים ב"ארכיון עגנון" שבספרייה הלאומית. תודה מקרב לב לרפי ויזר על עזרתו הנדיבה.

אברהם יעקב בְּרוך, היסטוריון וגאוגרף, חוקר ארץ ישראל וקהילות ישראל במזרח ובמערב ומורה נערץ לתלמידים נאמנים, היה גם חבר כבוד באקדמיה ללשון העברית וחבר הוועדה למונחי גאוגרפיה. ואלה הם רק קצות תארו והישגיו.

ברור ועגנון, בני גליציה, היו ידידים בנפש ונתנו ביטוי עז ועשיר לידידותם הן במאמריהם הן באיגרותיהם. ברור כתב על עגנון מאמרים רבים בספרי יובל, בכתבי עת ובעיתונים, ודברים שנשא עגנון לכבוד ברור כונסו אל "מעצמי אל עצמי" ואל "זיכרונות אב ובנו", ספרם המשותף של ברור ואביו. חליפת המכתבים בין ברור לעגנון, שנמשכה מעל לארבעים שנה, מלמדת על קשר עמוק, מורכב ורב־אנפין ביניהם. הם ביקרו זה בביתו של זה, השתדלו זה בעבור זה, דרשו בשלום רעיוניתם ומשפחותיהם, דאגו איש לבריאותו ולשלומו של רעהו ושימחו זה את זה בעלילות ובמעשים. לא פחות מן הקשר האישי והרגשי יש באיגרותיהם ביטוי לקשר אינטלקטואלי ומקצועי, הן בזיקה ליצירה האמנותית של עגנון, הן בזיקה ליצירה המחקרית של ברור והן בזיקה לעניינים המשותף בתרבות ישראל ובמקורות ספרותה שבעל פה ושכתב.

במלאות 40 שנה למותו של אברהם יעקב ברור מובאים כאן שני קטעים מתוך שניים ממכתביו לעגנון. בקטע הראשון הציע ברור לעגנון להביא את הנוסח "סידר ש"י עגנון" בשער האנתולוגיה שלו "אתם ראייתם" במקום הנוסח "חיבר ש"י עגנון" שכתב עגנון תחילה (ראו בתצלום מימין). פְּתִיבָה "חיבר" כיוון כמובן עגנון למשמעות היסוד של הפועל, אבל ברור קרא לו להתחשב במשמעות החדשה המתערבת בשימוש הקלסי ואינה הולמת את ההקשר העגנוני. עגנון מצדו קיבל את המלצת רעו אבל הוציא אותה אל הפועל בשינוי תחבירי ודקדוקי. הנוסח החדש מסיט את המבט מן המְסַדֵּר אל המסודרים ("פשטים ודרשים") – אולי משום צניעות, כדי להימנע מן ההשוואה לרבי יהודה הנשיא שסידר את המשנה, כלשון ברור.

עגנון התכוון להקדיש לזלמן שוקן בהגיעו לגבורות מהדורה חגיגת ממוספרת במאה עותקים של האנתולוגיה "אתם ראייתם" (ספר ראשון). ההדפסה התעכבה וביים י"ז באב תשל"ט הלך שוקן לעולמו והמהדורה הוקדשה לזכרו. תאריך ההוצאה לאור שונה ונרשם תשי"ח-ט. ברור ראה עלי הגהה בראשית שנת תשי"ח והעיר את הערתו במכתב מ"יום ה' לסדר ואברהם זקן שתח"י לפ"ק", והרי ההערה:

אדוני וידידי הרש"י עגנון היקר והנכבד הי"ו

[...] בדרכי הביתה ועל מטתי הרהרתי הרבה בפועל "חיבר" שבשער ספרך האחרון. עד כמה שתפסתי ממבט עין ברגע לקטת, צרפת וחברת מאמרי חז"ל על מתן תורה, מעין מדרש מתן תורה, מדרש הלוחות וכו'. העברתי בזכרוני כל הפעלין שהשתמשו בהם חכמי־ישראל במשך הדורות לציון "עשות ספרים" שבקהלת: כתוב, סדר, יסוד, העתיק, חב. דומני שלחיבורך זה נאה יותר השם סִדֵּר מאשר חיבר, הראוי למשל ל"סיפור פשוט". רבנו הקדוש סִדֵּר את המשנה, בהשתמשו בחומר שהיה בידי במגילות־משנה קדומות. וכן כמדומני עשית גם אתה בספרך זה. יתכן אפוא שהקורא, וביחוד הקורא התורני, ימצא שהפועל "חיבר" אינו כאן במקומו, כי כיום יאמרו חֲבֵר רק לפרי יצירה עצמאית, וכאן לפנינו קביעת הנוסח הנכון וסידור המקורות. בשער של ילקוט שמעוני ושל עין יעקב בהוצאת "חורב" אני מוצא "לקט וצרף וחבר". סלח־נא להעזתי, אבל יש דברים שהקורא ירגישם יותר מאשר הכותב. ובכל אופן ראוי חששי לשיקול דעתך. ברגשי כבוד רב ובד"ש שְׁךְ ולנות ביתך ממוקירכם א. י. בְּרוך.